

ОСОБИСТОСТІ

Л. Г. АЛЕКСАНДРОВА

ДО ЮВІЛЕЮ ВІДОМОГО ВЧЕНОГО ПРОФЕСОРА М. А. КЛИСЕНКО

8 березня 2005 р. виповнилось 80 років від дня народження видатного вченого, доктора біологічних наук, професора Клисенко Марти Архипівни.

Її плідна наукова діяльність була раніше і дотепер спрямована на вирішення питань, пов'язаних з охороною здоров'я людини. Нею розроблено основи окремої галузі аналітичної хімії – аналізу мікрокількостей пестицидів, що відіграло величезну роль у налагодженні та здійсненні державного контролю за безпекою використання пестицидів у сільському господарстві.

Марта Архипівна Клисенко успішно закінчила Львівський державний університет ім. Івана Франка у 1947 р., а протягом 1949–1952 рр. – навчалась у Києві, в аспірантурі Інституту фізичної хімії ім. Л. В. Писаржевського АН УРСР, у проф. М. В. Полякова, одного з послідовників лауреата Нобелівської премії акад. М. М. Семенова. Після захисту дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата хімічних наук (з 1953 до 1965 рр.) працювала у Київському НДІ гігієни праці та профзахворювань – спочатку старшим науковим співробітником у фізико-хімічній лабораторії, а згодом – очолила цю лабораторію, здобувши перше наукове звання – старшого наукового співробітника за фахом “промислово-санітарна хімія”.

Робота під керівництвом видатного вченого-гігієніста і токсиколога, академіка Л. І. Медведя назавжди пов'язала науковий шлях М. А. Клисенко з проблемами токсикології і гігієни застосування пестицидів. Інтенсивне впровадження у сільське господарство нових хімічних речовин – засобів захисту рослин з метою збереження врожаю, супроводжувалось одночасним дослідженням біологічної дії пестицидів і гігієнічних критеріїв для безпечної роботи людини з пестицидними препаратами.

Розроблення методик визначення пестицидів у біологічних середовищах поширило можливості вивчення їхніх токсичних властивостей, поведінки в організмі піддослідних тварин – при обґрунтуванні гігієнічних нормативів для забезпечення контролю за умовами праці у сільському господарстві та діагностики професійних отруєнь та захворювань.

У 1964–89 рр. Марта Архипівна очолює хімічний відділ та лабораторію аналітичної хімії пестицидів Всесоюзного НДІ гігієни і токсикології пестицидів, полімерів та пластичних мас МОЗ СРСР, де продовжує наукові дослідження, зосередивши увагу на теоретичних питаннях хроматографічної поведінки пестицидів різної хімічної природи, зв'язку між їх структурою, біологічною активністю та поведінкою в організмі. У 1971 р. стає доктором біологічних наук, захистивши дисертацію на тему “Методы определения микроколичеств пестицидов и их применение в биологических исследованиях” за спеціальністю «Гігієна і професійні захворювання», а у 1976 р. одержує друге наукове звання професора за спеціальністю “аналітична хімія”. Створена нею лабораторія була передовим науковим центром з аналітичної хімії пестицидів у колишньому СРСР, де навчалися сотні спеціалістів із різних відомств.

Теоретичні розробки професора М. А. Клісенко в аналітичній хімії пестицидів, особливо у хроматографії, продовжують сприяти ефективному розробленню методик визначення мікрокількостей пестицидів, які застосовують у гігієнічному і біологічному моніторингу при оцінюванні якості виробничого і навколишнього середовищ.

Комплексні дослідження зв'язку між структурою молекул та їх мутагенною активністю, токсичними та фізико-хімічними властивостями стало значним внеском у поглиблення знань про механізми токсичної, біологічної дії ряду пестицидів та вирішенні питань щодо їх гігієнічного нормування.

Мартою Архипівною Клісенко особисто та під її керівництвом розроблено сотні методик визначення пестицидів різної хімічної природи – неорганічних сполук миш'яку, хлорорганічних, фосфорорганічних сполук, симтриазинів, похідних карбамінової кислоти, синтетичних піретроїдів та ін. у повітрі робочої зони, сільськогосподарській сировині та продукції на основі використання високочутливих і селективних фізико-хімічних методів аналізу.

Впровадження у вітчизняну практику контролю за забрудненням повітря твердих сорбентів розширило можливості і збільшило ефективність гігієнічних досліджень. Сьогодні такий спосіб концентру-

вання пестицидів та інших полютантів відомий як “твердо-фазна екстракція”.

Сорок років тому Марта Архипівна почала активно впроваджувати у роботу аналітичних лабораторій, які займаються контролем за пестицидами, хроматографічні методи дослідження, зокрема газорідинну хроматографію, та ініціювала створення і виробництво в СРСР газових аналізаторів серії «Цвет» та «Кристалл», які згодом стали езамінними у токсиколого-гігієнічних наукових дослідженнях, практичній роботі санепідслужб та агроекології.

З 1989 р. проф. М. А. Клісенко є науковим консультантом Інституту медицини праці АМН України, де в лабораторії аналітичної хімії і моніторингу токсичних речовин очолює наукові напрями розвитку і удосконалення методичних підходів до моніторингу довкілля та біомоніторингу стійких токсичних забруднювачів.

Проф. М. А. Клісенко завжди створювала і підтримувала творчу атмосферу, гуртувала однодумців, відданих науці, не байдужих до проблеми охорони здоров'я та довкілля.

Марта Архипівна створила наукову школу з аналітичної хімії пестицидів, підготувала понад 30 кандидатів і докторів наук, які плідно працюють в Україні, ближньому і дальньому зарубіжжі: у Вірменії, Грузії, Казахстані, Росії, Німеччині, Швейцарії, США, країнах Близького Сходу.

М. А. Клісенко надруковано понад 400 публікацій у наукових журналах, збірках, матеріалах вітчизняних і закордонних конференцій, де вона завжди активно виступала з новими і цікавими ідеями щодо ідентифікації і оцінки нових пестицидів.

Марта Архипівна Клісенко є автором 9 монографій, серед яких практичне керівництво “Определение малых количеств ядохимикатов в воздухе, продуктах питания, биологических и других средах» (Київ: Госмедиздат УСССР, 1964) було вперше видано в СРСР, та довідники з визначення пестицидів (Москва: Колос, 1983, та Москва: Колос – 1 Том, Агропромиздат – 2 Том, 1992), перший в СНД навчальний посібник для вузів та післядипломної освіти “Аналітична хімія залишкових кількостей пестицидів” (Київ: ЕКОГІНТОКС, 1999), перше міжнародне видання СССР-НРБ-НДР-ВНР-ЧССР-СФРЮ з уніфікованих методів визначення пестицидів, у тому числі біопрепаратів “Методы определения микроколичеств пестицидов” (Москва: Медицина, 1984).

Намагання уніфікувати та гармонізувати міжнародні підходи у вирішенні питань контролю за безпекою використання пестицидів

знайшло своє відображення у першому в Україні та СНД довіднику термінів українською, англійською та російською мовами – в аналітичній хімії, гігієні і токсикології пестицидів, екології і агрохімії, яке вийшло друком у 2005 р. (Київ: Міністерство охорони навколишнього природного середовища України).

Під редакцією М. А. Клисенко видано 21 збірку методичних вказівок з визначення мікрокількостей пестицидів у продуктах харчування, кормах і довкіллі, без яких робота контрольних лабораторій була б просто неможливою.

Проф. М. А. Клисенко майже 30 років очолювала Групу експертів при ДЕРЖХІМКОМІСІЇ СРСР, координуючи роботу щодо розробки методик з визначення пестицидів, їх апробації та впровадження у практику в усіх союзних республіках.

Розроблені раніше і тепер, у незалежній Україні, методики з визначення мікрокількостей пестицидів відіграють важливу роль при впровадженні у сільське господарство нашої країни нових пестицидних препаратів та у безпечному їх застосуванні, як для здоров'я людини, так і для навколишнього середовища.

Багато років проф. М. А. Клисенко плідно працювала в Науковій Раді з хроматографії, Науковій Раді з аналітичної хімії Академії наук СРСР, Науковій Раді з аналітичної хімії АН України, Всесоюзній Проблемній Комісії з гігієни і токсикології пестицидів.

Довгий час вона достойно представляла СРСР і Україну у комісіях ВООЗ та РЕВ, неодноразово обиралась титулярним членом міжнародної організації ІЮПАК.

Марта Архипівна була активним членом спецрад із захисту докторських і кандидатських дисертацій при Інституті медицини праці АМН України, Київському медичному інституті, Інституті колоїдної хімії та хімії води НАН України, Проблемної комісії з гігієни використання і токсикології пестицидів МОЗ СРСР, де її яскраві, емоційні виступи нікого не залишали байдужими.

Марту Архипівну Клисенко знають і поважають як принципову, цілеспрямовану, інтелігентну людину, з широкою ерудицією у багатьох питаннях, з умінням знаходити шляхи до вирішення і досягнення поставленої цілі, цінують її порядність і доброзичливість.

Наполеглива праця М. А. Клисенко була відзначена орденом «Трудового Червоного Знамени» (1976), медалями «За доблестний труд» (на честь 100-річчя від дня народження В. І. Леніна, 1970) та «В пам'ять 1500-леття Києва» (1982), знаком «Отличник здравоохранения» (1972), стипендією видатного діяча науки від Президента України

(1999, 2003 рр.), численними Почесними грамотами АМН України, МОЗ СРСР та України.

Численні учні, колеги та друзі, наукова громадськість України вітають шановну Марту Архипівну з ювілеєм та висловлюють щирі побажання міцного здоров'я і невичерпного натхнення в науковій роботі та особистому житті, сподіваючись на довгу і плідну спів-працю та радість повсякденного спілкування.

*Інститут медицини праці АМН України,
01033, м. Київ, вул. Саксаганського, 75*

Надійшла до редакції 12.05.05